

Het Abortusdebat

In het abortusdebat dienen twee totaal verschillende posities te worden onderscheiden:

1. abortus als reactie op een ongewenste zwangerschap, bijvoorbeeld als gevolg van incest, verkrachting of onveilig vrijen;
2. abortus als reactie op complicaties in een gewenste zwangerschap.

Omdat 'voortplanting' tot de meest egoïstische drijfveren van de mens wordt gerekend, bestaat er in vrijwel alle culturen een individueel recht op voortplanting.

De door de gemeenschapsdenkers³ gelanceerde gedachte dat 'voortplanting' een collectieve aangelegenheid is, waarbij de vraag slechts relevant is of er voldoende vruchtbare vrouwen in een gemeenschap zijn, die in staat zijn tot voortplanting [over 'bereidheid' wordt veelal gezwegen], ontmoet weinig instemming.

Er bestaat géén individuele plicht tot voortplanting.

Ook de christelijke stelling dat seksualiteit uitsluitend ten dienste staat van de voortplanting, laat de mogelijkheid van 'onthouding' open.

De morele status van de vrouw blijft dus gehandhaafd en een zwangerschap kan dus al dan niet gewenst zijn: anders zou het vrouwelijk lichaam uitsluitend instrumenteel gebruik worden, hetgeen moreel ontoelaatbaar is.

Bij een ongewenste zwangerschap staan er verschillende wegen open:

- A. preventief: de morning-after-pil maakt het innestelen van een mogelijk ontstaan embryo onmogelijk, zonder dat er zekerheid bestaat dat er een embryo feitelijk is;
- B. curatief: de techniek van abortus provocatus is zodanig dat zonder schade voor de zwangere vrouw het ingenesteld embryo, c. q. de foetus, kan worden verwijderd.

Bij een gewenste zwangerschap kan de vraag om abortus provocatus ontstaan, omdat

- a. de ontwikkelde technologie [o.a. echografie, echoscopie] het mogelijk maakt in het menselijk lichaam te kijken, waardoor zaken 'zichtbaar' kunnen worden, die voorheen verborgen bleven; men kan nu weten waar op gerekend kan worden;
- b. de vorderingen in het biomedisch onderzoek op een andere wijze informatie verschaft over de ongeboren vrucht.

Bij zowel de ongewenste als de gewenste zwangerschap brengt de mogelijkheid van abortus provocatus ons tot de vraag naar de morele status van de ongeboren vrucht.

Juridisch gezien is in Nederland abortus provocatus onder enige niet-beperkende voorwaarden mogelijk tot 20 weken.

Ik kom straks terug op de juridische kant van de wet afbreking zwangerschap. Nu eerst de morele aspecten.

In de praktijk komt het er op neer dat iedere zwangere tot 20 weken een morele keuze heeft om te beslissen voor abortus provocatus.

Of er sprake is van een moreel vrije keuze, is een nadere overweging.

Aangezien het juridisch om een niet-medische handeling gaat, die uitsluitend door een geneeskundige mag worden verricht, wil het aan de strafbepalingen van art.296 W.v.Sr. ontsnappen, bestaat er géén behandelplicht voor een arts; wel een verwijsplicht in verband met de hulpvraag!

Bij de behandeling betrokkenen kunnen een beroep doen op 'gewetensbezwaren' teneinde niet aan de behandeling te hoeven meewerken, doch het is - blijkens gerechtelijke

¹ Voordracht voor het Politiek Café van de JOVD te Enschede op 4 februari 1997 als docent wijsgerig-ethische vraagstukken bij medisch-technologische ontwikkelingen aan de UT.

² Pieter Fokkink studeerde politieke en sociale filosofie, economie, geschiedenis en rechten, was Officier van de Militaire Administratie, werkte bij een Registeraccountantsmaatschap en was ruim tien jaar werkzaam als consultant, vervolgens wetenschappelijk hoofdmedewerker in de Economische Faculteit te Rotterdam en daarna bij Wijsbegeerte en Geschiedenis in Twente.

³ Calahan; in Nederland de cie-Dunning

uitspraken - niet toegestaan een arbeidsverhouding aan te gaan met het oogmerk via 'gewetensbezwaren' in een praktijk abortus onmogelijk te maken.

Uit literatuur⁴ blijkt dat mensen vanaf de oudste tijden hebben gestreefd naar vormen van 'beheersing' van de voortplanting [van 'beschadiging' van de voortplantingsorganen t/m kinderdoding toe] en 'ontkoppeling' van de seksualiteit met voorbijgaan van de officiële moraal van geestelijke of politieke leiders: het gaat om fundamentele menselijke drijfveren!

We zijn nu in een hoogtechnologisch tijdsbestek en dat 'verlicht' de lasten van een ongewenste of gecompliceerd-gewenste zwangerschap.

Elke abortus is een zware ingreep - niet zozeer in het lichaam - als wel in de persoon van de vrouw, in het bijzonder de emotionele habitus.

Het miskennen daarvan, door bijvoorbeeld te spreken over het 'lichtvaardig' besluiten tot een abortus, is in strijd met de feiten en moreel zeer laakbaar.

Neemt niet weg dat verreweg de meeste geaborteerde zwangeren [$\pm 98\%$] achteraf van die beslissing geen spijt hebben, zoals uit onderzoek blijkt.

Maar het achteraf géén spijt hebben, maakt de beslissing niet 'lichtvaardig' en de ingreep niet 'onbelastend'.

Abortus wordt in de praktijk door géén van de betrokkenen gezien als een beschikbaar alternatief voor gebruikelijke anticonceptie.

Hellend-vlak-argumentaties tref je stevast bij buitenstaanders, bij mensen die niet op de hoogte zijn, aan.

Maar hoe zit het dan met het fundamentele menselijke besef van "eerbied voor het leven" en "gij zult niet doden"?

Daarmee komen we aan de moeizame discussie over wanneer er sprake is van leven. Dat is een levensbeschouwelijke - idiomatische - aangelegenheid.

Voor diegenen, die het leven willen laten beginnen bij de conceptie, liggen er enkele - ook moreel relevante - problemen:

- a. wanneer 'innesteling' achterwege blijft;
- b. wanneer sprake is van een 'spontane' abortus en onder welke 'invloeden' die spontaniteit tot stand komt [medicijnen, milieu];
- c. waarom geneeskundig ingrijpen dan ook niet vanaf de conceptie mogelijk zou moeten zijn [kiembaangetherapie].

Teneinde aan dit soort vragen te ontsnappen wordt wel het begrip potentieel leven gebruikt, maar dat begrip lijkt helderder dan het moreel gezien is.

Er is een groot moreel verschil tussen een potentiële status en een actuele status. Een kroonprins is een potentiële koning, maar géén actuele.

Een medisch student is een potentiële arts, maar géén actuele.

Een kind is een potentiële volwassene, maar géén actuele.

Er is dus géén moreel argument te ontlenuen aan een potentiële status.

De ethica Heleen Dupuis gaat verder en wijst zelfs op een moreel gevaar in zo'n type argumentatie, door in extremis te redeneren: gegeven de eindigheid van het leven is elk levend mens een 'potentiële' dode.

In het andere uiterste begint het leven bij de geboorte.

Maar ook dat is een betrekkelijk willekeurig criterium.

Is de morele status van een 39-weeken ongeborene wezenlijk anders dan van een 40-weeken geborene, dan wel een 36-weeken te vroeg geborene.

Dat valt nauwelijks in redelijkheid te beargumenteren.

Het moreel meeste relevante, doch niet onomstreden, criterium is de levensvatbaarheid. Daar wordt wel eens tegen ingebracht dat zo'n criterium voornamelijk afhankelijk is van de stand van de neonatologische technologie en dus niet 'zuiver' moreel.

⁴ o.a. *het prachtige overzichtswerk van Himes Medical History of Contraception in The New England Journal of Medicine March 15, 1934; 210: 576-581*

Die stellingname moet worden verworpen, omdat het er moreel niet toe doet hoe het leven in stand wordt gehouden, maar dat het leven in stand kan worden gehouden. Van een patiënt, die voor het voortduren van het leven afhankelijk is van technologie [beademing, nierspoeiing, etc.], zeggen we ook niet dat daardoor de morele status van het leven zich wijzigt.

De moreel relevante norm is ook in het strafrecht vastgelegd en dus evenzeer een publieke norm.⁵

Ook de EVRM-interpretatie brengt de ongeboren vrucht buiten het verdragsrecht op leven.

Over de morele status van een ongeboren vrucht, die levensvatbaar is, is vrijwel géén verschil van mening, behalve òf er sprake is van persoon.

Het oordeel over de levensvatbaarheid speelt met name, indien de aanwezigheid van 'handicaps' wordt vermoed of vastgesteld. Het voorkomen van handicaps is in elk geval moreel niet laakbaar, zeker niet nu het er op lijkt dat we, via het Human Genome Project, in de toekomst handicaps genetisch kunnen genezen. Het is en blijft de taak van de geneeskunde om alle mogelijkheden van genezing aan te bieden en het is aan de patiënt om daar al dan niet gebruik van te maken.

Indien er sprake is van levensvatbaarheid, dan is er tevens sprake van levensbeëindiging!

Nu eerst over de toelaatbaarheid van abortus bij een ongeboren vrucht, die [nog] niet levensvatbaar is als gevolg van een noodsituatie bij de zwangere vrouw.

Overigens kan de noodsituatie van de zwangere vrouw nooit als noodweer tegen de ongeboren vrucht worden beschouwd, omdat bij abortus de ongeboren vrucht niet levensbedreigend voor de zwangere vrouw is.

Is dat laatste wel het geval, dan is er sprake van normaal medisch handelen, zij het dat dat niet uitsluitend gericht mag zijn op het willens en wetens niet tot leven laten komen van de vrucht.

In juridische zin ligt het beslisrecht bij de vrouw [WAZ], die haar 'noodtoestand' formuleert als grondslag.

Weliswaar moet de arts er overtuigd van zijn dat die noodtoestand bestaat vóór hij/zij tot de professionele ingreep overgaat, doch aan de arts is niet het recht gegeven zich een zelfstandig oordeel over de noodtoestand als zodanig aan te meten.

Aan de zwangere vrouw dienen wel alternatieve mogelijkheden voor de abortus te worden voorgelegd, doch deze kunnen niet worden opgelegd.

Sommigen, zoals de Stichting 8^e dag, bepleiten een zelfstandige morele positie voor het kind in de afweging.

Bij een ongewenste zwangerschap is dan aan de orde een vergelijking van het morele kwaad van een abortus, versus het morele kwaad van het gebruik van het vrouwelijk lichaam ten behoeve van adoptie, of het morele kwaad van een ongewenst kind. Is een zwangere vrouw moreel verplicht haar lichaam voor de ontwikkeling van de foetus beschikbaar te stellen?

We hebben die positie al afgewezen als onterecht 'onteigening' van het lichaam aan de zwangere vrouw: ethisch ontoelaatbaar vanuit het principe van autonomie [levensbeschouwelijke stellingnames moeten voor ethische principes wijken].

Dan treedt een verschil op met een gewenst kind, waarbij zich complicaties voordoen: dan kan slechts het morele weldoen aan de orde zijn, in de vorm van een keuze tussen abortus en het geboren laten worden van een gehandicapt kind.

Uitgaande van het primair egoïsme van de ouders, is het niet zonder meer vanzelfsprekend, dat zij zullen kiezen vanuit het belang van het kind: niet de vraag of de ouders het krijgen van dat kind aankunnen, maar of je het kind dat aan mag doen, is dan aan de orde.

Is kindermishandeling mogelijk bij het willens en wetens geboren laten worden van een gehandicapt kind?

Is het moreel toelaatbaar dat de vrouw beslist en in die beslissing mede de verantwoordelijkheid voor de ongeboren vrucht laat wegen?

⁵ art.82 W.v.Sr.

Dat kan slechts dan, indien er een verschil is in morele status tussen een zwangere vrouw en haar ongeboren vrucht.

Afgezien van de algemeen aanvaarde afwijkingen van de fundamenteel deontologische regel "gij zult niet doden" hebben we vastgesteld dat er bij een [nog] niet-levensvatbare ongeboren vrucht er in moreel opzicht - géén sprake is van levensbeëindiging, op z'n hoogst het niet tot stand laten komen van leven.

Niet dat persoonlijke beleving doorslaggevend moet zijn in een moreel debat, maar er is voor alle betrokkenen een wezenlijk verschil tussen "over tijd zijn", "zwanger zijn" en "in verwachting zijn": het geeft de verschillende stadia van levensvatbaarheid aan.

Naarmate het ontwikkelingsstadium voortschrijdt, neemt de beslislast in termen van beschermwaardigheid toe.

Ter afsluiting nog iets over de morele kwaliteit van de wetgeving zelf.

De WAZ is te zien als een typische poging tot law enforcement of morals.

Bij het moment van vaststellen was er sprake van een zodanige coalitiedruk, dat een minderheidsopvatting een onevenredig aandeel in de wetgeving heeft gekregen.

Mag je op een moreel twijfelachtige wijze een morele opvatting opleggen aan een samenleving, die in overgrote meerderheid een ander moreel standpunt huldigt. De relatieve onuitvoerbaarheid van de WAZ ligt in z'n ontstaan besloten.

De formalistische positie dat een met parlementaire meerderheid tot stand gekomen wet - hoe dan ook - moet worden gehandhaafd, is moreel niet zonder meer verdedigbaar: niet alleen de Duitse, maar evenzeer de Zuid-Afrikaanse en de Amerikaanse rassenwetten zijn met een parlementaire meerderheid tot stand gekomen en talloze parlementen nemen moreel uiterst dubieuze wetten aan.